

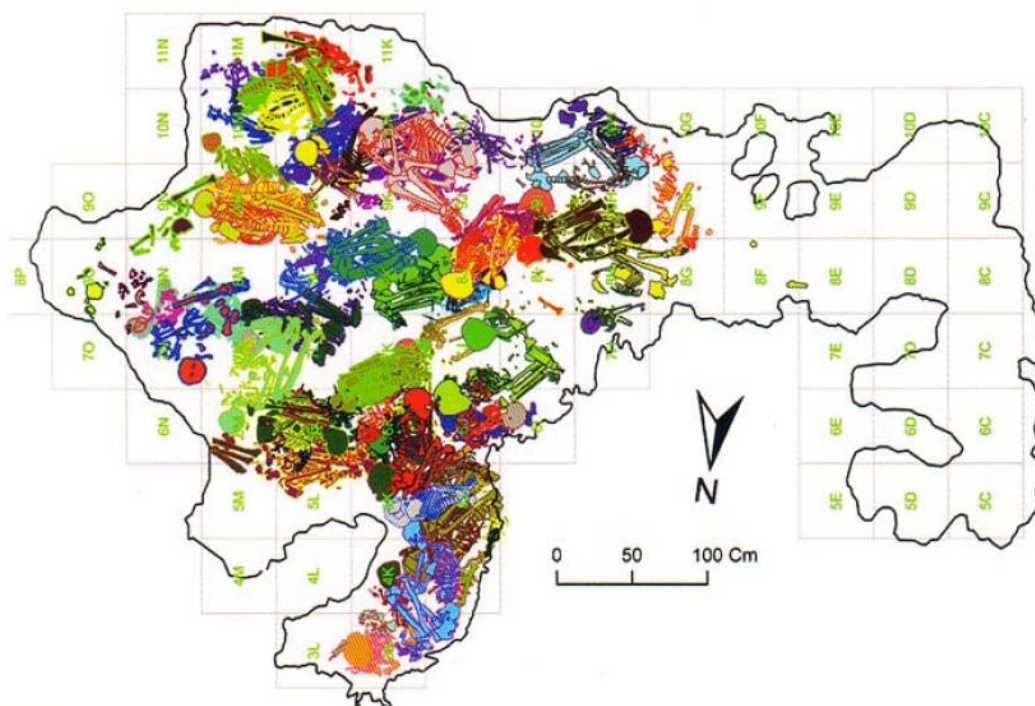
Les pràctiques funeràries de les comunitats humanes del bronze menorquí donaven un simbolisme cabdal a les ofrenes florals

Així ho ha palesat la recerca feta a la necròpolis de la Cova des Pas. La revista *Unicum* acaba de publicar un avançament sobre els resultats de l'excavació realitzada pel Grup de Recerca Arqueobaleària (UIB), la Unitat d'Antropologia Biològica de la UAB, el Consell de Menorca, l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya i el Seminari d'Estudis i Recerques Prehistòriques (SERP-UB)

Introducció

Els treballs d'excavació de la Cova des Pas, una necròpolis pròpia del final de l'Edat del Bronze que hauria estat emprada entre el 1200 i el 800 abans de Crist, comencen a mostrar resultats.

Alguns avançaments d'aquests resultats sobre les excavacions realitzades entre el setembre de 2005 i el febrer de 2006 acaben de ser publicats a la revista de l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya, en una monografia de quatre articles encapçalada per un treball de síntesi signat per l'equip director de l'excavació que inclou investigadors del Grup de Recerca Arqueobaleà (UIB), la Unitat d'Antropologia Biològica de la UAB, el Consell de Menorca, l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya i el Seminari d'Estudis i Recerques Prehistòriques (SERP-UB) i l'Institut Català de Paleoeologia Humana i Evolució Social (URV). A aquest treball sintètic segueixen tres articles sobre diferents àmbits de la recerca: l'estudi arqueobotànic i tecnològic de les restes de fusta, carbó i vegetals; les anàlisis pol·líniques i l'ús de plantes en les pràctiques funeràries; i el tercer dedicat a les tasques de restauració i conservació dels materials trobats a la cova.

Plànol de l'excavació amb les inhumacions localitzades. Font: Fullola, JM. et al., 2008.

Fins al moment els investigadors han identificat setanta esquelets, 28 corresponents a infants, sis a joves i 36 a adults, i les anàlisis realitzades sobre l'ampli ventall de restes no òssies trobades al jaciment (fibres vegetals i pol·len,

elements biològics humans i animals, a més de metalls) permeten una acurada aproximació a les pràctiques funeràries de la comunitat que emprà la cova com a sepulcre.

L'examen de les restes òssies i no òssies dels setanta humans sepultats a la cova han permès observar lesions de tipus osteoarticular, que els investigadors relacionen amb una elevada activitat física de la comunitat humana i que corroboren les impressions i insercions musculars que presenten els ossos de les extremitats dels esquelets dels individus adults.

Contenedor tubular.

L'excavació

La Cova des Pas fou excavada durant els anys 2005 i 2006 per un equip mixt encapçalat per Víctor M. Guerrero, Manuel Calvo (UIB), Josep M. Fullola i M. Àngels Petit (UB), conjuntament amb un grup d'antropòlegs i paleopatòlegs coordinats per Asunción Malgosa (UAB, Unitat d'Antropologia).

La Cova Des Pas es localitza al terme municipal de Ferreries (Menorca), en un dels barrancs propers a la població, en una paret de 50 metres d'alçada. Va ser descoberta la primavera de 2005 pels espeleòlegs Pere Arnau, Mònica Zubillaga i Josep Riera, que hi observaren restes de fusta, de cabells i d'ossos humans intactes. Per un accés molt difícil s'arribava a un petit passadís, de poc més d'un metre de llargada, que donava pas a l'única sala circular, d'uns quatre metres de diàmetre.

La troballa es va comunicar immediatament al Consell Insular de Menorca; el conseller Mateu Martínez en va valorar la importància i va decidir endegar un projecte de recerca. Amb aquesta finalitat el Consell Insular de Menorca va contactar amb el SERP (Seminari d'Estudis i Recerques Prehistòriques) de la Universitat de Barcelona (UB) i amb el Laboratori de Prehistòria de la Universitat de les Illes Balears (UIB) per tal que ambdós equips posassin en marxa el procés. La coordinació del projecte correspon al doctor Josep M. Fullola, catedràtic de Prehistòria de la UB, a la doctora M. Àngels Petit, professora titular de Prehistòria de la UB, i al doctor Víctor Guerrero i al doctor Manuel Calvo, professors titulars de Prehistòria de la UIB.

El projecte ha estat possible gràcies al finançament del Consell Insular de Menorca i la Fundació Caixa Catalunya, que varen signar un conveni de col·laboració el passat mes de setembre de 2005. El patrocini de la Fundació se circumscriu a la primera fase del projecte, que es refereix a les tasques d'excavació, neteja, conservació, restauració i catalogació dels materials extrets.

En la cronologia en la qual ens movem, al voltant de l'any 1000 aC, és a dir, fa 3000 anys, no es coneix a Europa cap troballa comparable per la seva riquesa i varietat. La cova ha preservat gran quantitat d'ossos humans; en l'actualitat s'hi poden comptar restes, com a mínim, d'una cinquantena d'individus. Però la novetat, l'excepcionalitat europea, és la conservació de restes orgàniques, fustes, cabells, cordes, pells d'animals, teixits vegetals i, sobretot, teixits tous humans momificats, adherits encara als ossos, al crani o a les costelles, com ara teixit pulmonar, massa cerebral, medul·la òssia i restes fecals.

Restes que permeten certificar la tècnica de l'enterrament fa 3.000 anys

L'estudi de les restes trobades a la Cova des Pas ha permès, per primera vegada, poder certificar la tècnica d'enterrament del moment: posició fetal, embolcallament del mort amb un sudari de pell i embolicat amb cordes. Vegem-m'ho amb detall.

Fets els primers estudis, sembla que l'aixovar funerari era escàs. Només uns quants inhumats foren enterrats amb objectes associats, principalment metalls de bronze o estany, i en uns quants casos contenidors tubulars. Entre aquests objectes cal diferenciar els d'ornament personal: braçalets de bronze, una agulla de cap massís,

petites anelles que formaven part d'un passador de fusta trobada en una trena d'un individu.

En segon lloc, cal que ens referim els elements armamentístics: una punta de llança curta, amb mànec de fusta. I en tercer lloc s'han trobat contenidors tubulars, fets de pell o banya, amb base i tapadora de fusta o d'os. Aquests contenidors semblen estar relacionats amb rituals de manipular i tallar els cabells.

En canvi, la necròpolis no conté cap fragment de ceràmica que pogui indicar aquest tipus de contenidors en la pràctica funerària de la comunitat humana. Els investigadors consideren que aquesta manca pot estar relacionada amb la situació de la cova, a 15 metres d'alçada en una paret vertical, o bé amb qüestions rituals.

Segons els investigadors, "des d'una perspectiva cultural, podríem dir que les inhumacions més antigues començaren a dipositar-se a la cova quan les comunitats vivien encara en poblats navetiformes, mentre que els darrers enterraments es varen realitzar quan les comunitats prehistòriques de Menorca habitaven ja en poblats talaiòtics".

Com devien transportar un cadàver a una cova a 15 metres d'alçada?

Els cossos foren enterrats en posició fetal, fortament flexionats i respectant l'espai individual, i no s'ha observat cap selecció d'individus ni localització preferencial dins l'espai funerari. Segons els investigadors, "els individus eren dipositats en decúbit lateral, amb les extremitats superiors flexionades pel colze i les mans situades al nivell de la cara. Les cames també totalment flexionades." L'estat de preservació dels esquelets palesa que els primers enterraments dipositats varen ser probablement els de la part més allunyada de l'entrada de la cova i que els més recents són els més propers a l'entrada.

La positura fetal era aconseguida mitjançant l'ajut de cordes de fibra vegetal. Els investigadors han trobat restes de teixits probablement animal que consideren que podrien formar part de sudaris que degueren embolcallar els cadàvers, o que formaven part de la seva vestimenta.

En alguns casos, pocs, s'han trobat lliteres de fusta que degueren servir per transportar els cossos. També s'han trobat llits fets de branques per dipositar-hi els cossos al damunt. Però, com pujaven els cadàvers fins a la cova?

Els investigadors pensen que probablement eren traslladats en fardells, totalment flexionats i embolcallats amb un sudari de pell de bòvid, lligats amb cordes i col·locats sobre lliteres de fusta.

L'ús de plantes en les pràctiques funeràries

Els sediments de la Cova des Pas s'han revelat molt rics en grans de pol·len i en un estat de conservació excel·lent. Així ho palesa l'estudi dut a terme per Santiago Riera, Yannick Miras i Gabriel Servera, membres del Seminari d'Estudis i Recerques Prehistòriques de la Universitat de Barcelona.

Els investigadors consideren que degué existir algun sistema de tancament de l'entrada de la cova mentre aquesta fou emprada com a cementiri. La deducció ha esta possible gràcies als espectres pol·línics obtinguts de l'anàlisi de la columna sedimentològica. A la part inferior de la columna hi ha un clar predomini de plantes entomòfiles, és a dir, amb una pol·linització realitzada per insectes, mentre que a la part superior de la columna de sediment s'observa un augment temporal de grans de pol·len d'espècies anemòfiles, és a dir, de pol·linització duta a terme pel vent. El pol·len de les espècies entomòfiles s'hauria sedimentat mentre la cova estigué tancada, procedent de plantes emprades en pràctiques d'enterrament. Quan la cova quedà oberta i abandonada com a cementiri, el pol·len d'espècies anemòfiles pogué accedir a l'interior.

Cal tenir present que la majoria de plantes entomòfiles tenen flors força visibles, amb corol·les de pètals de colors ben vius, i aquestes serien les majoritàriament emprades en ritus de caràcter funerari. El pol·len més dominant correspon a les brassicàcies, i els grans de pol·len se situen principalment al tòrax i al cap dels individus. Tot i aquesta predominància, els investigadors han pogut palesar la utilització en pràctiques d'enterrament de plantes d'*Erica arborea* (bruc), *Hianthemum*, *Lotus*, *Geranium*, *Cistus* (estepes), *Asphodelus* (albons), *Solanum*, *Aster*, *Lamium*, *Malva*, *Anemone*, etc., que es completen amb algunes espècies anemòfiles com graminies, plantatges i mates. En total s'han identificat 37 espècies distintes de plantes.

Els investigadors han pogut detectar diferències en el pol·len situat en diverses parts d'un mateix individu, la qual cosa indica diferències en les ofrenes, en el tractament dels cossos o en les èpoques de l'any en les inhumacions.

De les anàlisis realitzades fins al moment, els investigadors consideren que les flors eren col·locades directament sobre el cos per sota del sudari. D'altra banda, la diversitat en el tractament dels cossos i en les ofrenes (per exemple, la presència de pol·len de crucíferes en infants és més petita que en adults) podria desvelar una gran complexitat en la simbolització del món vegetal en aquestes comunitats humanes del bronze menorquí.

Treballs publicats a la monografia

Fullola, JM., Guerrero, VM., Petit, MA., Calvo, M., Malgosa, A., Armentano, N., Arnau, P., Cho, S., Esteve, X., Fadrique, T., Galtés, I., Garcia, E., Fornés, J., Jordana, X., Pedro, M., Riera, J., Sintés, E. i M. Zubillaga, 2008 - La Cova des Pas (Ferreries, Menorca): un jaciment cabdal en la prehistòria de les Balears. *Unicum*, 7. pp. 10-20.

Picornell, LI., Solé, A. i E. Allué, 2008 – Estudi arqueobotànic i tecnològic de les restes de fusta, carbó i fibres vegetals de la Cova des Pas (Ferreries, Menorca). *Unicum*, 7. pp. 22-25.

Riera, S., Miras, Y. i G. Servera, 2008 - Anàlisis pol·líniques a la Cova des Pas: l'ús de plantes en les pràctiques funeràries. *Unicum*, 7, pp. 26-29.

Cho Martínez, S. i J. Chinchilla Sánchez, 2008 – La conservació i restauració dels materials arqueològics de la Cova des Pas. *Unicum*, 7, pp. 30-54.

<http://www.uib.es/depart/dha/index.html>

Projecte finançat

Títol: Subsistence and Resources in a mediterranean insular environment. The balearic human communities during prehistory

Referència: HUM2004-00750

Entitat finançadora: Ministeri d'Educació i Ciència, Direcció General d'Ensenyament Superior, Subdirecció de Projectes d'investigació científica

Membres de l'equip que pertanyen al Grup de Recerca Arqueobalear

Víctor M. Guerrero Ayuso (professor de la UIB i investigador de l'*Istituto Italiano di Archeologia e Etnologia Navale*, Venècia)

Manuel Calvo Trias (professor de la UIB) Jaume Garcia Rosselló (professor de la UIB)

Josep Simó Gornés Hachero (professor de la UIB)

Bartomeu Salvà Simonet (professor de la UIB)

Josep Ensenyat Alcover (professor de la UIB)

Rosa M. Albert Cristóbal (ICREA Research professor, SERP, Universitat de Barcelona)

Santiago Riera (SERP, Universitat de Barcelona)

Dr. Benjamí Costa Ribas (conservador del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera)

Stefano Medas (Universitat de Bolonya i *Istituto Italiano di Archeologia e Etnologia Navale*, Venècia)

Gabriel Servera (UIB i UB)

Llorenç Picornell (UIB, Institut Català de Paleoeologia Humana i Evolució Social, Universitat Rovira i Virgili)

David Javaloyas (UIB, Universitat Complutense)

Joan Fornés Bisquerra (UIB)

Carles Quintana Abraham (UIB)

Elena Juncosa Vecchierini (UIB)

Caterina Berenguer (UIB)

Francesc Matas (UIB)

Reportatge finançat per

**Govern
de les Illes Balears**

Conselleria d'Economia,
Hisenda i Innovació
Direcció General de Recerca,
Desenvolupament Tecnològic i Innovació